

مطالعه تطبیقی تاثیر الکترونیکی شدن دادرسی مدنی در سرعت رسیدگی در حقوق ایران و آمریکا

ناصر واعظی^۱

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۲/۵

دکتر سید پدram خندان^۲

تاریخ پذیرش: ۹۹/۲/۲۰

دکتر جواد خالقیان^۳

چکیده

سرعت در دادرسی مدنی به عنوان یکی از قواعد و اصول مسلم و مهم دادرسی، از دیر باز مورد توجه حقوقدانان، قضات، وکلای دادگستری به خصوص محاکم قضایی بوده است که حتی عدم رعایت آن به صحت و اقتدار رسیدگی های قضایی خدشه وارد می کند. در سال های اخیر اقداماتی در راستای هوشمند کردن سامانه قضایی در محاکم دادگستری با اقتباس از سایر کشورها انجام شده و سرعت رسیدگی در دادرسی، به عنوان یکی از آثار الکترونیکی شدن دادرسی مدنی مورد توجه قرار گرفته و در اسرع وقت کمک شایانی به سیستم قضایی کشور کرده و اعتماد مردم را به دستگاه قضایی در خصوص سرعت روند رسیدگی به پرونده ها روز به روز بیشتر نموده است. هدف این مطالعه، بررسی تاثیر الکترونیکی شدن دادرسی مدنی بر سرعت رسیدگی در حقوق ایران و با مطالعه تطبیقی آن در نظام حقوقی آمریکا می باشد.

کلید واژه: الکترونیکی شدن، حقوق ایران، حقوق آمریکا، دادرسی مدنی، سرعت رسیدگی

۱- دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران
vaezi.lawyer@gmail.com

۲- استادیار دانشکده حقوق، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران (نویسنده مسئول)
spkhandani@gmail.com

۳- استادیار گروه حقوق، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران
Dr.jkhn@gmail.com

اهمیت زمان در دادرسی امروزه تا حدی است که آن را یکی از معیارهای ارزیابی کیفیت دادرسی میدانند. هنگامی که به ارزیابی کیفیت دادرسی پرداخته میشود، خود به خود ارزش اقتصادی زمان محل توجه قرار میگیرد. زمان در اقتصاد به بازدهی و نابازدهی اعمال انجام شده توجه دارد و از کارایی و ناکارایی آن پرده برمی دارد. در این معنا زمان معیاری است برای قضاوت نسبت به اثر بخش بودن یا نبودن اعمال و اقدامات دادرسی و رأی حاصل از آن در حقیقت این برداشت بیشتر ناظر به ارزش و قیمت خود زمان مصروف است اما همگی مقامات قضایی به وجود اطاعه دادرسی اذعان دارند. ولی همانطور که سرعت و توجه به زمان در دادرسی مطلوب است. اما چگونه میتوان در تمسک به سرعت تا آنجا پیش رفت که سایر اصول مسلم دادرسی فراموش نگردد، یا برعکس به بهانه ی داشتن دقت آنقدر دعوی را ادامه دهیم که نتیجه آن هرچه که هست دیگر مطلوب طرفین نباشد.

اهمیت سرعت دادرسی

۱-۲. هزینه ی پایین ایجاد و ذخیره سازی اطلاعات

اغلب دلایلی که سبب رفتن به سمت تکنولوژی شده است، این است که ایجاد و ذخیره سازی اطلاعات به صورت دیجیتالی هزینه ی پایین دارد. موکل ها از وکلایشان و دادگاه ها، انتظار دارند که به سمت دادرسی الکترونیکی بروند. وکلا نوعاً از کاربران مایلتر به سندسازی هستند. سندسازی ضرورتاً ابزاری برای جمع آوری متن است که ملزم به جمع آوری، تلفیق، مرتب کردن و شیوه های بازیابی می کند. امروزه اینترنت دامنه ی وسیعی از اطلاعات قانونی و مزایای اطلاعاتی که از این طریق ایجاد می شود، را فراهم می کند که می تواند با تغییران قانونی همیشه به روز باشد. اینترنت نه تنها میتواند به تحقیقات قانونی کمک کند، بلکه عموماً میتواند به فرآیند دادرسی دادگاه ها کمک کند، یعنی، رسیدگی مقدماتی و کل جریان دادگاه. اینکه چرا دادگاه ها باید تکنولوژی را بپذیرند به آسانی جواب داده می شود:

- آآمد سازی پرونده به سرعت انجام می شود؛
- صلاحیت قضایی را افزایش می دهد؛
- وسیله ای برای اجبار به انجام دادرسی؛
- اصرار به بهتر کردن ابزارهای دستیابی به عدالت
- انتظار بهبود در کارایی دستگا قضایی (Alison, 1997: 2).

۲-۲. کاهش هزینه

یک قاعده ی الزامی کلی است که هر شخص هزینه ی ایجاد شده در هنگام کشف جرم را بپردازد. مقداری از داده هوایی که به صورت الکترونیکی ذخیره شده اند این امکان را برای طرفین

دعوی به وجود آورد که اطلاعات مربوط به کشف جرم که به صورت غیرمنتظره در گذشته ایجاد شده بود را به دست بیاورند. به علاوه، اسنادی که به دلایلی خرد شده یا از بین رفته در فرمت الکترونیکی باقی می ماند. مضافاً، اطلاعاتی که درباره ی تاریخ و زمان اسناد وجود دارد در حال حاضر به صورت خودکار در هر زمانی ایجاد و ذخیره می شوند (Salinas, 2005: 1639) با مکانیز شدن نظام قضائی، هزینه هایی که برای ثبت شکایات یا دادخواستها صرف می شود به صورت قابل ملاحظه ای کاهش می یابد، درخواستها از طریق رایانه و اینترنت و بدون مراجعه حضوری انجام می شود و پرونده در کمترین زمان ممکن ایجاد می شود، همچنین پروسه زمانی که از زمان تقدیم دادخواست تا صدور رأی طول می کشد، از طریق دادرسی الکترونیکی زودتر انجام می شود. (آشوری، محمد، ۱۳۸۸)

آثار الکترونیکی شدن دادرسی در سرعت رسیدگی در حقوق ایران

۱-۳. سهولت دسترسی به پرونده ها و محتوای آن ها

دسترسی عمومی به اطلاعات الکترونیکی دادگاه (PACER) به کاربران اجاز بازبینی، پرینت یا دانلود پرونده های جاری یا پرونده هایی که اخیراً توسط دادگاه های فدرال ایجاد شده است، می دهد. اگر پرونده ها از طریق PACER در دسترس نباشد شخص باید به طور مستقیم به ه مراجعه کند. مزایا و ویژگی های PACER عبارت اند از:

- دسترسی ۲۴ ساعته به اسناد پرونده ها؛
- دسترسی به دانلود و پرینت اسناد دادگاه ها از راه دور؛
- دسترسی همزمان چند شخص به فایل های پرونده و توسعه قابلیت جستجو و گزارش)

سایت - www.pacer.gov

۲-۳. تأسیس سایت های حقوقی

گفته می شود که دادرسی الکترونیک در مفهوم عام و گسترده ی آن شامل تأسیس سایت های حقوقی نیز هست. وکلا نیز با خواندن پرونده های مشابه می توانند در مورد پرونده ی حاضر، لایحه ی بهتری را بنویسند. دانشکده های حقوق نیز با دسترسی بیشتر و بهتر به پرونده های موجود در سایت ها، می توانند به تجزیه و تحلیل آنها بپردازند و به پیشرفت علم حقوق کمک بیشتری بنمایند و در نهایت سرعت در دادرسی در تمامی امور بالا می رود. (واحدی دهکردی، ۱۳۹۴)

۳-۴. ۲۴ ساعته بودن دادگاه ها

اثر دیگر ۲۴ ساعته بودن این دادگاه هاست. در دادگاه های عادی مراجعه به دادگاه فقط در ساعت اداری و روزهای غیر تعطیل ممکن است، پس در مواردی غیر از ساعات و روزهای مذکور، امکان ثبت دادخواست یا شکایت و انجام امور این چنینی وجود ندارد؛ درحالیکه در دادگاه های مجازی در هر ساعتی از شبانه روز، می توان به اموری که از طریق مراجعه

غیرحضوری مقدور است، دست زد. همین امر باعث می‌شود تا در روزهایی که دادگاه باز هست حجم مراجعین کاهش یابد؛ زیرا بسیاری از آنها در ساعات غیر اداری، کار خود را انجام داده اند. (بنایی، عباس، ۱۳۹۱).

۳-۵. دسترسی راحت به اطلاعات

اثر دیگر، دسترسی راحت تر و سریع تر رسانه ها به اطلاعات دادگاه از طریق اینترنت ضمن حفظ حریم خصوصی افراد هست. همانطور که میدانیم یکی از وظایف رسانه ها، اطلاع رسانی به مردم در موضوعات مختلف از جمله کارکرد دستگاه عدالت قضائی هست. به این ترتیب با وجود دادگاه های الکترونیک، این اطلاع رسانی هم سریعتر و هم راحت تر صورت میگیرد و مردم سریع تر و بهتر از جریان یک پرونده آگاه شده و نسبت به آن واکنش نشان می دهند. به عبارتی دیگر با وجود دادرسی الکترونیک افکار عمومی سرعت عمل بیشتری در رابطه با وظایف دولت خواهند داشت (مهر افشان، ۱۴۲: ۱۳۹۰-۱۴۴).

۳-۶. تسهیل ارتباطات

این امر از طریق ارتباطان داخل بخشی و بین بخشی (بین شعبات مختلف، کارشناسی تخصصی، مراکز تخصصی نظیر سازمان اسناد و پزشکی قانونی و پلیس بین المللی، و تشخیص هویت دادستانی مراکز نظامی، وزارت اطلاعات) و تسریع امر دادرسی و صدور گواهینامه های قضائی و استعلامات و ارتقاء کیفی سیستم های نظارتی انجام می گیرد. (جلالی فراهانی، امیرحسین، ۱۳۹۰)

۳-۷. خودکار سازی فرآیند دادرسی

دادگاه ها، در حالت سنتی با حجم انبوه شکایات، دادخواست ها مواجه می شوند و این امر سبب انباشته شدن حجم زیاد پرونده ها، فرآیند اداری طولانی و زمان بر می شود و دشواری های زیادی را در مسیر رشد و توسعه کیفی و کمی آن ایجاد میکند. با ورود فناوری اطلاعات با تمام ویژگی ها و قابلیت ها؛ این فناوری درصدد رفع این مشکل ها برآمده است. (آشوری، محمد، ۱۳۸۸)

۳-۸. سرعت در فعالیت های قضات

فناوری اطلاعات و ارتباطات، با ویژگی هایی که دارد به کمک قضات آمده تا کارهای خود را با سرعت، دقت بیشتر و اشتباه کمتر انجام دهند. آنچه تاکنون در این باره انجام شده است، سرعت دسترسی قضات به قوانین، کتب، و سایر مراجع با استفاده از کتابخانه های الکترونیک و پایگاه های داده و نیز دسترسی ایشان به آرای نمونه که توسط قضات برجسته صادر شده است، هست تا از طریق این فناوری قضان می توانند بدون حضور در محل دادگاه در همه مکان ها و زمان ها فعالیت کنند و با کارشناسان و وکلا به صورت راحت تر ارتباط برقرار کنند (فقیهان و مهدوی نور، ۱۳۸۳: ۸۳).

الف: دومیناثر در دادرسی الکترونیکی در سرعت رسیدگی اینست که پرونده ها حجم کمی را می گیرند و احتمال مخدوش شدن یا گم شدن آن ها کمتر می شود. همین مورد می تواند به طور مستقیم به پیشرفت روند عدالت قضایی کمک بیشتری بنماید و از بی اعتمادی عموم به دستگاه قضایی، بکاهد.

ب: اثر بعدی سهولت و سرعت دسترسی به پرونده ها و محتوای آن ها می باشد. یعنی اگر قرار باشد کلمه ای یا اسم فردی را در بین پرونده ها جستجو کنند، در سیستم الکترونیک این امر ساده تر است؛ به این ترتیب باز هم از اتلاف وقت و هزینه جلوگیری می شود. (شهبازی نیا، دکتر مرتضی ۱۳۸۸)

می تواند برای جلوگیری از اتلاف وقت دستگاه قضایی در رسیدگی به پرونده های کوچک مورد استفاده باشد. برای مثال دعوی راهنمایی و رانندگی که جز پرونده های کوچک هستند از دو جهت می تواند به طور الکترونیکی رسیدگی شود. اول اینکه اگر شاکی نسبت به تصمیم پلیس در صدور جریمه شکایت دارد، می تواند بدون حضور فیزیکی در دادگاه، دعوایش را طرح کند و مامور پلیس نیز بدون حضور در دادگاه، به ادعای او پاسخ الکترونیکی دهد. دوم اینکه اگر فرد محکوم شد، به طور الکترونیکی بتواند به این ترتیب وقت بیشتری برای دعوی جریمه را بردارد. جرایم کیفری مهم مانند قتل، سرقت و ... باقی می ماند و تمرکز دستگاه قضایی نیز در دعوی اخیر بیشتر می شود. (شهبازی نیا، دکتر مرتضی ۱۳۸۸)

گفته شد که دادرسی الکترونیک در مفهوم عام و گسترده آن شامل تاسیس سایتهای حقوقی نیز می باشد. با ایجاد این سایت ها بخصوص در نظام های حقوقی کامن لا، قضات، بهتر می توانند لایحه بنویسند. (شهبازی نیا، دکتر مرتضی ۱۳۸۸)

ج: اثر دیگر کوتاه شدن مدت دادرسی می باشد. یکی از عیوب نظام دادرسی، تطویل دادرسی است. طولانی شدن فرایند رسیدگی منجر می شود تا شاکی تشفی خاطر پیدا نکند و متهم نیز تکلیف خود را نداند (شهبازی نیا، دکتر مرتضی ۱۳۸۸).

۳-۱۰ سرعت رسیدگی در دادرسی های مدنی حقوق ایران:

نظام حقوقی ما موارد بسیاری را میتوان یافت که مقنن به سرعت در رسیدگی، توجه کرده و در واقع میتوان گفت یکی از اصول مدنظر در تصویب قانون، سرعت در رسیدگی میباشد. از جمله ماده ی ۹۹ قانون دادگاه میتواند جلسه ی دادرسی را به درخواست و رضایت اصحاب «:آیین دادرسی مدنی که مقرر میدارد عدم حضور: « یا وقتی که ماده ی ۹۵ قانون فوق الذکر

اشعار میدارد « دعوی فقط برای یک بار به تأخیر اندازد یا ماده ی ...» هر یک از اصحاب دعوی و یا وکیل آنان در جلسه ی دادرسی مانع رسیدگی و اتخاذ تصمیم نیست ۹۶ قانون مذکور که با قید ضمانت اجرای ابطال دادخواست و خروج از عداد دلایل، خواهان و خوانده را مکلف به حاضر نمودن اصل و رونوشت اسناد مورد استناد خود، نموده است یا مفاد مادهی ۱۰۰ همان قانون مبنی بر تعیین نزدیکترین وقت، در صورت عدم تشکیل دادگاه در وقت مقرر. مواردی از این دست، در قانون فراوان به عنوان اصلی از اصول دادرسی توجه داشته و مواد (سرعت) است، که مؤید این مطلب است که قانونگذار به قانونی را منبعث از آن دانسته است. مضافاً اینکه اگر اصول حقوقی را اصولی بدانیم که کلی، دایمی، انتزاعی و ارزشی میباشند، اصل سرعت را میتوان از این جهت که محدود به شیوهی خاصی از دادرسی نیست و هر جا رسیدگی قضایی وجود دارد، سرعت نیز به عنوان عنصری از دادرسی مطلوب میباشد، اصلی کلی دانست. همچنین دایمی است، به این معنا که؛ مقید به زمان خاصی نبوده و در تمامی اعصار مورد توجه بوده است. از طرفی انتزاعی میباشد.

آثار سرعت دادرسی در نظام حقوقی آمریکا

در ایالات متحده آمریکا آزادی مطبوعات همیشه مورد حمایت بوده است.. به موجب قانون این کشور، دولت موظف است پیش از بازرسی یا توقیف اوراق مربوط به دست اندرکاران نشر کتاب، روزنامه یا پخش برنامه های رادیو و تلویزیونی، مجوز مربوطه را کسب کند. این قانون از کسانی که از طریق اینترنت پیام رسانی می کنند نیز حمایت می کند. قربانیان بازرسی غیر مجاز می توانند خسارات مربوطه را مطالبه کنند.

شهادت مجازی و مواجهه وی از اصول دادرسی، رعایت شرط مواجهه ۱۷ به موج قانون اساسی امر و شاهد و متهم است. شرط در قوانین عادی امر تفسیر شده که لزوماً در برخی از 18 موارد استثنا ی، مواجهه وی نیاز نیست. به موج قاعده ۳ در دادرسی فدرال، بحث شده که اصل بر شهادت حضوری است جز در موارد استثنا ی که این موارد که ۱۹ استثنا ی نیز در پرونده های مختلف بررسی شده است. بر ای مثال در پرونده ای قرار بود طفل مورد تجاوز جنسی، علیه متهم شهادت دهد؛ به دلیل اعمال فشار روانی وارده بر او در هنگام شهادت وی، در مورد او شهادت کنفرانسی مطرح شد. (رچا، ۲۰۰۲: ۲۲۸) به طور کلی دادرسی الکترونیکی در ایالت متحده بسیار مورد توجه قرار گرفت و آثار بسیار مطلوبی به جا گذاشت از برخی از این آثار سرعت رسیدگی در دادرسی الکترونیکی مدنی است به طور کلی در ایالت متحده به دلیل استفاده وهمه گیر بودن اینترنت و دسترسی همگانی به اینترنت دادرسی های الکترونیکی بیشتر مورد استقبال قرار گرفت و باعث افزایش آثار سودمندی از جمله سرعت رسیدگی در دادرسی شد

۴-۱. افزایش سرعت در دادرسی و افزایش عدالت

دولت فدرال حقوقی به تمامی افراد فقیر ایالات متحده از سال ۱۹۶۴، مقرر کرده است این خدمات که توسط شرکت های خدمات حقوقی (LSC)، از سال ۱۹۷۴ اجرایی شده است، به منظور افزایش کمیت و کیفیت خدمات حقوقی در دسترس افراد فقیر ایجاد شده است. LSC تخمین می زند که حدود کمتر از ۲۰ درصد افراد فقیر که نیاز به خدمات حقوقی دارند، می توانند از خدمات حقوقی استفاده کنند، اما تکنولوژی جدید می تواند مقررات را قادر به مساعدت قانونی بهتر و بیشتر وادار کند. تکنولوژی می تواند انقلابی در ارائه ی خدمت به تمامی افراد و بخش های خصوصی ایالات متحده و کل جهان ایجاد کند. (Cabral et al, 2012: 243-244).

در سال ۱۹۹۸ LSC بالاترین استفاده از تکنولوژی را برای بهبود دستیابی به عدالت، ایجاد کرد. شرکت کنندگان نیز همانند سازمان های خدمات حقوقی، به دادگاه نشان دادند که مایل به استفاده از این خدمات هستند. در بیشتر از دو روز، مشارکت کنندگان، مجموعه ای از توافق عمومی را به منظور موافقت با توسعه ی خدمات جدید ایجاد کردند. که از طریق آژانس های خدمات حقوقی و سازمان های غیر سودآور برای ارائه و جایگزینی تکنولوژی برای افزایش دستیابی به عدالت در این کشور، فراهم شد. سرمایه ی TIG، توسعه ی وبسایت ها را برای فراهم کردن اطلاعات مسائل حقوقی در هر ایالتی پوشش داد. (Cabral et al, 2012: 243-244).

نتیجه گیری

این موضوع برای رفع بسیاری از مشکلات مربوط به ابلاغ اوراق، مفید و موثر خواهد بود. موضوع دیگری که در این قانون پیش بینی شده، این است که اگر فردی به دادگستری مراجعه کرد که فاقد آدرس ایمیل بود، قوه قضاییه باید یک آدرس ایمیل با دامنه پایگاه اطلاعات خود، همراه با رمز عبور آن در اختیار وی قرار دهد تا اوراق قضایی از این طریق به این شخص و اشخاص مشابه وی ابلاغ شود.

با اشاره به بخشی از ماده ۴۷ قانون آیین دادرسی که می گوید «هرگاه فردی خارج از وقت اداری به علت هر یک از عناوین مجرمانه تحت نظر قرار گیرد، باید حداکثر ظرف یک ساعت مراتب به دادستان یا قاضی کشیک اعلام شود...» و در پاسخ به اینکه «اعلام» باید تلفنی یا مکتوب باشد، قاعدتا همه این اعلام ها و اطلاعات و حتی گرفتن مجوزها باید کتبی باشد. این موضوع در حالی است که رویه قضایی در اغلب موارد به این صورت بوده که اگر این اعلام ها در خارج از ساعات اداری یا در روزهای تعطیل باشد و نیز در مواردی که قضات کشیک حضور ندارند، اگر مسئله دارای اهمیت و جدیت خاصی بوده و ضابطین دادگستری نیاز داشته باشند که

به سرعت موضوع را پیگیری کنند، مانند پرونده‌های قتل، معمولاً به صورت تلفنی مجوز داده می‌شد.

با اینکه در قانون آیین دادرسی کیفری، به این موضوع تصریح شده است که «مراتب به دادستان یا قاضی کشیک اعلام شود» اما در عمل، این اقدام و پیگیری به صورت تلفنی یا احتمالاً از طریق شبکه ملی عدالت بوده که در قانون آیین دادرسی الکترونیکی به آن اشاره شده و چیزی شبیه اتوماسیون اداری است. در این روش، از طریق اتوماسیون اداری این موارد در کارتابل دادستان قرار داده شده و اینگونه، مراتب به او اعلام می‌شود در این قانون آمده است که قوه قضاییه موظف است به منظور ساماندهی ارتباطات الکترونیکی بین محاکم، ضابطان و دستگاه‌های تابعه خود و نیز سایر اشخاص حقیقی و حقوقی که در جریان دادرسی به اطلاعات آنها نیاز است، «شبکه ملی عدالت» را با به‌کارگیری تمهیدات امنیتی مطمئن از قبیل امضای الکترونیکی راه‌اندازی کند. مراجع قضایی نیز می‌توانند استعلامات قضایی و کسب اطلاعات لازم را از طریق شبکه ملی عدالت به‌عمل آورند. در این صورت دستگاه‌های دولتی، نهادهای عمومی غیردولتی و شخصیت‌های حقوقی بخش خصوصی موظفند پاسخ لازم را از طریق شبکه مزبور اعلام کنند.

در خصوص صدور آرای الکترونیکی توسط قضات در قانون در مورد امضای الکترونیک اشخاص تصریح شده اما در مورد امضای الکترونیک قضات مطلبی ذکر نشده است. در حالی که به دلیل اعطای برخی مجوزهای کلی توسط قانون، انشای رای توسط قضات هم می‌تواند شامل این موارد باشد و امضای الکترونیک قاضی نیز در ذیل آن آمده و از همان طریق نیز به طرفین و وکلای پرونده ابلاغ شود. روح حاکم بر دادرسی الکترونیک، نشان‌دهنده اعطای مجوزهایی در مورد برخی قواعد سنتی حاکم بر دادرسی بوده که بر اساس آن، لازم نیست حتماً به صورت سنتی باشد که از جمله این موارد ابلاغ است که دارای مقررات خاصی است. به طور مثال بر اساس قوانین موجود، ابلاغ باید واقعی باشد و به دست فرد برسد.

این در حالی است که بر اساس قانون آیین دادرسی الکترونیک، اگر ابلاغ به صورت ارسال پیامک یا ایمیل هم باشد، ابلاغ واقعی محسوب می‌شود و لازم نیست حتماً برگه به دست فرد برسد. با اینکه دادرسی الکترونیک آمده است که برخی تابوها یا سنت‌های موجود را بشکنند.

با طرح گسترش خدمات قضایی الکترونیک این نوع از خدمات در بخش نهم آیین دادرسی کیفری جدید به تفکیک خدمات مختلف تشریح شده است. تمام دستگاه‌های تابعه قوه قضاییه باید بتوانند از مسیر خدمات الکترونیک یک بانک اطلاعاتی متمرکز داشته باشند. هدف بانک متمرکز اطلاعات قضایی در سیستم‌های خدمات الکترونیک قوه قضاییه واقع نشده است این سامانه امور مربوط به ثبت نام الکترونیکی خدمات قضایی را ساماندهی می‌کند.

فهرست منابع

منابع فارسی

- شاه چراغ، سید حسین، ۱۳۸۹ «معیارهای تمیز اصول دادرسی از تشریفات در رسیدگی های حقوقی». تعالی حقوق، سال دوم، شماره ۷، ۱ تا ۴۹، ۲۵
- شهبازی نیا، دکتر مرتضی، عبداللهی، محبوبه (۱۳۸۸) احراز اصالت در اسناد الکترونیکی، فصلنامه پژوهش های حقوق تطبیقی ۱۳ (۴) زمستان.
- صادقیان، نادعلی، اسناد الکترونیک شگفت آورترین رسانه ارتباط جمعی، مجله گنجینه اسناد، شماره ۶۵، بهار ۱۳۸۶
- طوفانی، آيسان (۱۳۹۰)، «علل اطاله ی دادرسی در محاکم یک جفت کفش آهنین» وکالت شماره ۳۹، ص ۱۰۴ و ۱۰۵
- قاضی دادگستر، «مزایای استفاده از سیستم مدیریت پرونده یار کمکی دادگاه ها» www.judge.blogsky.com، فروردین ماه، ۱۳۸۷
- منصوریان، ناصرعلی؛ قانون مدیریت خدمات کشوری در آینه حقوق اداری، مجله اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۲۵۹، ۱۳۸۷

- منابع لاتین

1. Dennis, Ian (1997), The critical condition of criminal law, in: Current Legal Problems, Volume 50, Issue 1, 1 January 1997, Pages 213-249
2. Dragotoni and Militaru- Pidhorni, V. Romania, 2007
3. E. Goodison, Sean, C. Davis, Robert, A. Jackson, Brian, (2013), identifying Technology and Other Needs to more Effectively Acquire and Utilize Digital Evidence, National Institute of Justice, 1-31
4. Edelman v. California, 344 U.S. 357, 1953
5. Eliescu, M. (1967), Civil law enforcement in time and space, conflict of laws in Treaty of civil law, Vol.I, General part, by Tr. Ionascu and pthers, Academiei publishing house, Bucharest
6. Elliot, M and Thomas, R; Public Law, Second edition, Oxford: oxford university press, 2014
7. Endicott, T; Administrative Law, Third edition, Oxford: oxford university press, 2015
8. Fleming, Mark, (2007), U.S. Courts Design Guide, Judicial Conference of the United States
9. Haas, Aron (2007). Videoconferencing in Immigration Proceeding, Vol 5, Pierce Law Review.
10. Hamburger, Philip (2014), Is Administrative Law Unlawfully?, University of Chicago press
11. Harriman, David Bruce (1953), The Void for Vagueness Rule in California, California Law Review, Volume 41, Issue 3
12. Herwig, C.H, et al; Administrative Law and policy of the European Union, Oxford university press, 2011
13. Hooper, Laural, Miletich, Levy, Angelia, (2011), Case Management Procedures in the Federal Courts of Appeals Second Edition, Federal Judicial Center
14. Ioan Vida (1994), Action of legal rule in time, in: Magazine Dreptul no.

15. J. Schwartz, Edward, (2015), Electronic case filing Administrative policies and procedures manual, United States District Court for the Southern District of California, casd.uscourts.gov
16. Lanzetta v. New Jersey, 306 U.S. 451, 1939
17. MASROOF, Althaf (2011). "Online Social Networking and the Right to Privacy: The Conflicting Rights of Privacy and Expression".in: Oxford International Journal of Law & Information Technology, 19 (2).
18. Mihai Constantinescu, Radu Mareş (1999), Principle of non-retroactivity of the law in case of decisions of the Constitutional Court, in the Magazine Dreptul no11.
19. Monta Prado, Mariana (2010), what is law & Development?, Revista Argentina de Teoria Juridica, vol 11.
20. Moss, B., Courts Key to Virtual Hearing Shows, 101:5 Law Society's Gazette 32, 2004
21. Papachristou v. City of Jacksonville, 405 U.S. 156, 1972
22. Paul, C; Administrative Law, Second edition, Oxford university press, 2012
23. Peter, C; Administrative Law, first edition, London, 2002
24. Popescu; Ciora; Tandareanu (2008), Practical aspect of legislative technique and situation, official Gazette publishing House
25. Predescu, Ion; Safta, Marieta (2013), the principle of legal certainty, Basis for the rule of law, Landmark Case – Law
26. Robertson, Burke Cassandra (2012) , The Facebook Disruption: How Social Media May transform Civil Litigation And Facilitate Access to Justice, School of Law , Case Western Reserve University
27. Robinson, William (2014), Making EU Legislation Clearer, European Journal of Law Reform, 2014, (16),3
28. S. GENSLER, STEVEN, (2010), Judicial Case Management: Caught in the Crossfire, Duke Law Journal, 669-744
29. Sabino, C; Research Handbook on Global Administrative Law, UK; Edward Elgar publishing, 2016
30. Salinas, Sonia, (2005), Electronic Discovery and Cost Shifting: who foots the Bill, Loyola of Los Angeles Law Review, 1639- 1682
31. Tang , Zheng(2007), An Effective Dispute Resolution System for Electronic Consumer Contracts. Computer law and Security Report, Vol 23.
32. Todd, Paol (2005). E-Commerce Law. London, Cavendish publishing limited.
33. V. Bryan, Albert, (2014), Obtaining and Admitting Electronic Evidence in Federal Courts: An Interactive Discussion whit Trial-Like Demonstrations, The FBA Federal Litigation Section and Northern Virginia, Chapter1, 1-22
34. سایت www.pacer.gov
35. Walton, D. F. and McDow, W. C., Entering the Twenty-First Century: Some Views on Electronic Case Filing from the U.S. Trustee's Perspective, 2002
36. Y. Allman, Thomas, (2013), Local Rules, Standing Orders, and Model Protocols: Where the Rubber Meets the (E-Discovery) Road, Richmond Journal of Law & Technology Volume XIX, issue 3.